

Homenatge a Miquel Tarradell (1920-1995) en ocasió del centenari del seu naixement

A cura de FERRAN ARASA, MARTA PREVOSTI, JOAN SANMARTÍ
i NÚRIA TARRADELL-FONT

Homenatge a Miquel Tarradell
(1920-1995) en ocasió del centenari
del seu naixement

Homenatge a Miquel Tarradell (1920-1995) en ocasió del centenari del seu naixement

A cura de FERRAN ARASA, MARTA PREVOSTI, JOAN SANMARTÍ
i NÚRIA TARRADELL-FONT

Barcelona, 2021

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
HISTÒRICO-
ARQUEOLÒGICA

Homenatge a Miquel Tarradell (1920-1995) en ocasió del centenari del seu naixement. —
Primera edició. — (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 116)
Bibliografia. — Inclou diverses obres de Miquel Tarradell: Memòria del meu temps — L'«Homenot»
Bosch Gimpera — Articles publicats a *Ariel*, revista de les arts
ISBN 9788499656250
I. Tarradell, Miquel, 1920-1995. Obres. Seleccions II. Arasa i Gil, Ferran, 1956-, editor literari
III. Prevosti, Marta, editor literari IV. Sanmartí, Joan (Sanmartí i Grego), editor literari
V. Tarradell-Font, Núria, editor literari VI. Tarradell, Miquel, 1920-1995, entitat homenatjada
VII. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica.
VIII. Col·lecció: Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 116
1. Tarradell, Miquel, 1920-1995 2. Historiadors — Catalunya — Biografia
3. Arqueòlegs — Catalunya — Biografia
929Tarradell, Miquel(082.2)

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

L'edició d'aquest llibre ha estat possible gràcies al recolzament econòmic
de les universitats de Barcelona i València

© dels autors dels articles

© 2021, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre del 2021

Text revisat lingüísticament per Flor edicions, SL

Compost per Flor edicions, SL

Imprès a Sistemes de Comunicació Gràfica

ISBN: 978-84-9965-625-0

Dipòsit Legal: B 18191-2021

Aquesta obra és d'ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de Creative Commons. Es pot reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada. Es pot trobar una còpia completa dels termes d'aquesta llicència a l'adreça: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>.

Taula

PREFACI DELS CURADORS	7
MIQUEL TARRADELL: RETRATS PER A UNA BIOGRAFIA	9
Li dèiem Don Miguel, <i>per Gabriela Martín</i>	11
Tarradell: del seminari d'arqueologia al País Valencià, <i>per Carmen Aranegui</i>	17
La Facultat de Filosofia i Lletres de València en els anys de l'estada de Miquel Tarradell (1956-1970), <i>per Marc Baldó</i>	29
El professor Miquel Tarradell i la prehistòria valenciana, <i>per Bernat Martí</i>	45
Miquel Tarradell i les seues aportacions a la cultura ibèrica, <i>per Consuelo Mata</i>	57
Aportacions de Miquel Tarradell al món romà valencià, <i>per Albert Ribera</i>	69
Tarradell 1948-1958: la vertiginosa posada al dia de l'arqueologia del nord del Marroc, <i>per Carmen Aranegui</i>	85
Miquel Tarradell, africanista i pioner de l'arqueologia púnica a l'Occident, <i>per Joan Ramon</i>	97
Miquel Tarradell i <i>Pollentia</i> , trenta-nou anys de ciència, <i>per Jaume Cardell</i>	107
Miquel Tarradell i Mateu i els estius a Mallorca (1957-1970). Les campanyes a les necròpolis protohistòriques de la badia d'Alcúdia i la seva influència en la recerca posterior, <i>per Jordi Hernández</i>	115
Miquel Tarradell: una lectura contextualitzada de <i>Nosaltres, els valencians</i> , <i>per Xavier Ferré</i>	135
«Notes a l'entorn de Verdaguer»: un text inèdit de Miquel Tarradell (1945), <i>per Xavier Ferré</i>	161
MEMÒRIA DEL MEU TEMPS (MIQUEL TARRADELL I MATEU)	179
Presentació dels editors, <i>per Núria Tarradell-Font i Joan Sanmartí</i>	181
Memòria del meu temps	183
L'«HOMENOT» BOSCH GIMPERA	255
Presentació dels editors, <i>per Núria Tarradell-Font i Joan Sanmartí</i>	257
Text enviat per Miquel Tarradell a Josep Pla el 23 d'agost de 1967	259
Carta de Josep Pla a Miquel Tarradell del 15 d'abril de 1967 (transcripció i imatge)	271
Carta de Miquel Tarradell a Josep Pla del 17 d'abril de 1967	275
Carta de Josep Pla a Miquel Tarradell del 22 d'abril de 1967 (transcripció i imatge)	277

ENTRE ELS PRIMERS ESCRITS DE JOVENTUT DE MIQUEL TARRADELL.	
ARTICLES PUBLICATS A <i>ARIEL, REVISTA DE LES ARTS</i>	279
Entre els primers escrits de joventut de Miquel Tarradell, <i>per Marta Prevosti</i>	281
Adeu	283
Notes sobre llibres	284
Sobre Joaquim Sunyer	285
Proximitat de Boticelli	286
Una posició	287
Les arts plàstiques en el Montserrat actual	288
Notes sobre llibres	290
El valor de la pintura catalana actual	291
La pintura de Mallol Suazo	293
Notes sobre llibres	294

Prefaci

Miquel Tarradell va ser una de les grans personalitats de la cultura catalana del segle xx, tal com li ho fou reconegut, encara en vida o després del seu traspàs, amb distincions com la Creu de Sant Jordi o el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, o bé, en un àmbit més estrictament professional, amb la publicació dels volums d'*Homenatge* editats pels seus alumnes barcelonins (1993) i valencians (1995). Tots ells eren ben merescuts, car el professor Tarradell havia destacat alhora com a investigador en el camp de l'arqueologia, com a docent universitari, com a escriptor i com a animador cultural i defensor d'una idea de país i de cultura que encara hem de reivindicar en l'actualitat en unes circumstàncies històriques difícils per als Països Catalans.

El fet que el 2020 fos l'any del centenari del seu naixement proporciona una ocasió excel·lent per recordar la seva figura i la seva obra amb una sèrie d'activitats que les condicions sanitàries han obligat a modificar en el format o en el temps. Així, a finals del 2020 la Universitat de València va poder celebrar, per via telemàtica, un primer col·loqui en què es van analitzar diverses facetes de l'activitat de Miquel Tarradell en el camp de la recerca i de les activitats culturals. L'acte homòleg previst a Barcelona, a l'Institut d'Estudis Catalans, es va posposar al 2021 amb l'esperança de poder celebrar-lo de manera presencial (i en el moment d'escriure aquestes ratlles està previst per a finals d'any). Els organitzadors d'aquests actes vàrem pensar que les diferents conferències mereixien ser publicades, i aquest és l'origen del volum que el lector té ara a la pantalla o potser a les mans.

Paral·lelament, la filla gran de Miquel Tarradell, Núria, havia estat transcrivint i endreçant les memòries del seu pare, les quals, tot i ser inacabades, són un testimoni de primera fila sobre una època, la de la seva infància i primera joventut, que ara pot semblar inconcebible per a les noves generacions. I també sobre un barri, la Barceloneta, del qual no queda res amb la fesomia social i cultural que es descriu en aquest text de Tarradell. Es tracta, a més, d'un testimoni escrit amb l'elegància —sovint la passió i sempre l'estil inimitable— de l'autor. Inimitable, però de ben segur adaptable, ja que, com el lector podrà constatar en aquest mateix volum, el gran Josep Pla no va dubtar a incorporar al seu *homenot* sobre Bosch Gimpera una gran part del text que Tarradell, amb un propòsit merament informatiu, li havia fet a mans. Ens va semblar que era una bona idea incloure aquests textos en aquest llibre i avançar d'aquesta manera una mica més en la publicació de l'obra inèdita de M. Tarradell.

Diem «avançar», no «completar», perquè encara resta un volum important de documents inèdits sortits de la seva ploma que tenen un interès evident però que, per raons diverses, no s'han pogut incloure en aquest volum. D'una banda, la correspondència: per exemple, les cartes al professor

García y Bellido, que la família d'aquest darrer ha posat amablement a la nostra disposició; o les que va produir la seva llarga amistat amb Joan Fuster. N'hi ha, però, moltes més, amb diferents col·legues i intel·lectuals, que mereixen un estudi aprofundit en un volum a part, en què apareguin també els textos dels corresponents.

A més de la correspondència, a la Universitat de València i també entre els papers conservats a Barcelona hi havia una documentació important sobre les excavacions dirigides pel Dr. Tarradell a la plaça de la Reina d'aquesta ciutat, d'un gran interès científic, especialment per a les fases inicials de la ciutat romana. Els resultats havien estat difosos des dels anys seixanta, ja que desmuntaven certes idees sobre l'origen de la ciutat que la feien continuadora d'un suposat nucli ibèric (*Tyris*), que mai no va existir. Tanmateix, la documentació detallada de base, la memòria d'excavació, romanien encara inèdita. Aprofitant també l'ocasió que ofereix el centenari del naixement de Tarradell, la Universitat de València l'editarà en un volum de la sèrie de monografies «Saguntum-Extra». I a tot això encara podem afegir la documentació sobre els treballs fets al Marroc, que ha estat estudiada i recopilada per un equip de la Universitat de Cadis, encapçalat per José Ramos i Darío Bernal. Es troba en curs de publicació en el moment de redactar aquestes ratlles.

També ens ha semblat oportú republicar en aquest llibre la dotzena de pàgines que el doctor Tarradell va publicar a la revista *Ariel*. Permeten comprendre el caràcter polifacètic del personatge, la seva lucidesa i la seva empenta.

El resultat de tot això no exhaureix el llegat documental del professor Tarradell. Apareixeran altres publicacions, sobretot relacionades amb la seva recerca arqueològica, i potser també una biografia completa i extensa, perfectament justificada per una personalitat tan brillant, polifacètica i inclassificable com fou la de Miquel Tarradell.

Barcelona, maig de 2021

Miquel Tarradell: retrats per a una biografia

Miquel Tarradell i les seues aportacions a la cultura ibèrica

*Consuelo Mata Parreño*³³
Universitat de València

INTRODUCCIÓ

Escriure (i parlar) sobre el professor Miquel Tarradell i Mateu és una tasca ben complicada quan tanta gent, que el va conèixer personalment, ha glossat la seua figura en tots els àmbits intel·lectuals i professionals (Sanmartí, 2020 amb bibliografia anterior; i el present volum d'homenatge). Per tant, amb aquest escrit vull donar una visió personal sobre el que considero les seues contribucions més importants al coneixement dels ibers, en uns moments que ja no es poden considerar incipients en la recerca, però sí amb moltes incògnites.

El professor Tarradell es forma i treballa en una època en què l'especialització en la recerca arqueològica era una utopia. Tots els arqueòlegs (i les poques arqueòlogues) del moment investigaven en qualsevol cronologia, i per això tenien una visió molt àmplia de les grans problemàtiques del passat (Tarradell-Font, 1993). Sense voler ser exhaustiva, cal assenyalar que Tarradell va fer la seua tesi doctoral sobre la cultura de l'Argar (1946), en la seua etapa marroquina entra en contacte amb les problemàtiques feniciopúniques i romanes i, al llarg de la seua carrera, no deixa de fer incursions sobre la prehistòria recent i l'etapa tardoromana. La dedicació més intensa a la cultura ibèrica va ser durant la seua estada a la Universitat de València (1956-1970) com a catedràtic d'Arqueologia, Epigrafia i Numismàtica. Sobre els ibers, va escriure vora de trenta treballs, a més de fer excavacions, dirigir memòries de llicenciatura (ara nomenades treballs de fi de grau) i tesis doctorals (Tarradell-Font, 1993, XVI-XVII; i annex bibliogràfic).

Totes aquestes contribucions al món ibèric giren, al meu parer, al voltant de cinc blocs temàtics.

EL TREBALL DE CAMP, ESCOLA DE DEIXEBLES

L'arribada de Miquel Tarradell a la Universitat de València va significar, entre altres coses, iniciar treballs de camp, tasca que el Laboratori d'Arqueologia de la Universitat no havia desenvolupat (Martín, 1995, 15). Les excavacions sobre jaciments ibèrics com ara el Tossal de la Cala (Benidorm), el Xarpolar (Margarida), la Serreta (Alcoi-Cocentaina-Penàguila), el Puig (Alcoi) i el Tossal de Manises (Alacant) li varen donar les eines per a conèixer millor la cultura ibèrica i es varen convertir en l'origen de

33. Consuelo.mata@uv.es orcid.org/0000-0002-4260-4748

l'escola d'iberistes valencians (fig. 1). Enric A. Llobregat Conesa, Milagro Gil-Mascarell Boscá i Carmen Aranegui Gascó, entre altres, hi participaren i varen fer les seues tesis doctorals sobre la cultura ibèrica (fig. 2). També hi participava Gabriela Martín Ávila, que va orientar la seua recerca cap al món romà, però hem de recordar-la per ser la primera dona doctora de la Universitat de València (Sanmartí, 2020, 7).

Enric Llobregat va començar fent una memòria de llicenciatura de prehistòria, però la seua tesi la va fer sobre *La Contestania Ibérica* (1967), publicada el 1972. Encara és un referent de consulta imprescindible. En canvi, Milagro Gil-Mascarell i Carmen Aranegui començaren la seua tasca investigadora amb el món ibèric. La primera, amb la memòria de llicenciatura *Las cuevas ibéricas de la Región Valenciana* (1967) i la tesi doctoral *Yacimientos ibéricos de la Región Valenciana. Estudio del poblamiento* (1971); i la segona, amb una memòria sobre *Las cerámicas grises de tipo ampuritano de la Región Valenciana* (1968) i la tesi *La cerámica ibérica de la región valenciana* (1972).

Cap d'aquests quatre treballs es publicaren en forma de llibre, però sí que varen donar peu a molts articles i comunicacions en congressos per part de les autores. A més, com que totes eren temàtiques pioneres, han donat molts fruits i encara continuen donant-los.

LÍNIES DE RECERCA PIONERES

Tarradell, amb la direcció de memòries de llicenciatura i tesis doctorals, va poder acostar-se a determinades temàtiques com ara la problemàtica dels enterraments infantils a l'interior dels habitatges ibèrics (1968) o recordar l'existència de coves santuari (1974 i 1980) que la Dra. Gil-Mascarell havia iniciat amb la seua memòria de llicenciatura (1967).

El treball de camp li permet conèixer de primera mà el material ibèric i la complexitat estratigràfica d'alguns jaciments, i publica síntesis innovadores sobre el món ibèric i la prehistòria valenciana.

L'*Ensayo de estratigrafía comparada y cronología de los poblados ibéricos valencianos*, publicat el 1961, és el primer intent d'ordenació dels jaciments valencians amb les eines que començaven a estar a l'abast, com era la ceràmica grega i campaniana, utilitzades com a indicadors cronològics. Algunes de les carències i conclusions plantejades en aquest treball, salvades totes les distàncies temporals i metodològiques, seixanta anys després encara són vigents.

Personalment, d'aquest assaig vull destacar algunes qüestions. Continua sense haver-hi excavacions als poblats de Cabezo Lucero (Guardamar del Segura), Pitxòcol (Balones) i Lloma de Galbis (Bocairent), entre altres; malgrat els esforços realitzats, no hi ha informació recent sobre l'Alcúdia ibèrica, que va acollir el bust de la Dama d'Elx (Aranegui, 2018; Ronda, 2018); curiosament, inclou entre els jaciments ibèrics la Mola (Agres) sense aportar cap informació sobre aquesta adscripció; considera que Los Villares (Caudete de las Fuentes) té moltes possibilitats per a resoldre els problemes cronològics, i deixa entendre que té una estratigrafia, com així va publicar E. Pla un any després d'aquest assaig (1962) i com treballs posteriors han confirmat (Pla, 1980; Mata, 1991 i 2019); utilitza els termes «núcleo urbano ibérico», «gran poblado, con categoría de ciudad» per a referir-se a l'Alcúdia i al Tossal de Manises respectivament, en un moment en què aquesta terminologia no era emprada; i associa l'abandonament de poblats com el Tossal de la Cala a les guerres sertorianes, una línia de recerca que fa uns anys va encetar la Universitat d'Alacant (Sala *et al.*, 2014, 80-82).

La seua obra *El País Valenciano del Neolítico a la Iberización. Ensayo de síntesis* (1962-63) també va ser un referent en el moment. Sobre els ibers, tan sols planteja la problemàtica sobre els orígens, i considera difícil relacionar-los amb «infiltraciones indoeuropeas» i la presència de colònies fenícies o gregues (Tarradell, 1962-1963, 183-189).

FIGURA 1. Campament de les excavacions de La Serreta (Alcoi-Cocentaina-Penàguila, Alacant) (1968). Arxiu C. Aranegui.

FIGURA 2. Carmen Aranegui, Milagro Gil-Masarell Boscà, M. Ángeles Vall Ojeda i Ana Salvá, al Congreso Nacional de Arqueología de Mérida (1968). Arxiu C. Aranegui.

DEFENSA DEL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC

Les intervencions arqueològiques de Tarradell als poblats ibèrics varen ser quasi totes molt limitades en el temps i cap va donar pas a una publicació extensa dels resultats. No obstant això, cal dir que, com en altres coses, Miquel Tarradell va ser pioner. Així, tal com relata el 1985, els treballs al Tossal de la Cala es varen fer per suggeriment d'Alejandro Ramos Folqués, i van pagar ells mateixos la seua estada (fig. 3). Va ser una campanya de salvament, perquè s'adonaren de la magnitud de la urbanització de la franja marítima que començava a finals dels anys cinquanta (fig. 4).

Aleshores, a la càtedra anava associat el càrrec de delegat de Zona del Servicio Nacional de Excavaciones (Tarradell, 1962-1963, 9) i, com a tal, va proposar a la Dirección General de Bellas Artes, per primera vegada, un Programa de Salvamento Urgente de Yacimientos Litorales, programa que, quan escriu el 1985, ja era evident que va quedar en paper mullat: «L'allau de construccions arran de mar, resultat del fenomen turístic que s'ha projectat sobre les costes mediterrànies de la península, no ha estat objecte de cap programa de possible salvament» (Tarradell, 1985, 113-114) (fig. 5).

Malgrat tot, algunes àrees es varen conservar i, millor que res, el Tossal de la Cala té una part conservada i visitable que des del 2017 ha sigut objecte d'una intervenció de consolidació amb fons FEDER³⁴ (fig. 6). Les excavacions recents de la Universitat d'Alacant (2013) han exhumat noves estructures, han permès reinterpretar les antigues i, com a conseqüència, el fins aleshores «poblat ibèric» ha passat a ser considerat com un *castellum* tardorepublicà (Sala *et al.*, 2014, 80) (fig. 7).

DIFUSIÓ I DIVULGACIÓ

La difusió del coneixement científic és una de les tasques inexcusables de qualsevol investigador. Pot vehicular-se en forma d'articles, capítols de llibre i llibres; ponències i comunicacions a congressos (annex bibliogràfic); també en les discussions que es duïen a terme en aquestes reunions científiques, que es gravaven i publicaven en les actes (Tarradell, 1971, per exemple), pràctica aquesta última que ha caigut en desús, tot i les innovacions tecnològiques.

Però, pel que fa a la difusió, hem d'assenyalar també l'organització de reunions científiques, la fundació de revistes científiques i la col·laboració en altres com a membre de l'equip editorial. Aquestes activitats no són exclusives de la cultura ibèrica, però crec que són aspectes que mereixen ser tractats en aquesta trajectòria de Tarradell, perquè la cultura ibèrica sempre tenia la seua presència en les revistes.

Quan pren possessió de la càtedra a la Universitat de València (1956), feia tres anys que la Facultat de Filosofia i Lletres tenia paralitzada la seua revista *Saitabi*, que havia començat a editar-se el 1940. El 1960 se'n publica el número X amb el professor Miquel Tarradell de secretari, càrrec que va exercir fins al volum XIX (1969).

Aquesta tasca no va ser un impediment perquè el 1962 promoguera el naixement d'una nova revista, en aquest cas de temàtica exclusivament arqueològica: *Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*.³⁵ La revista va nàixer com a vehicle de difusió dels treballs elaborats al Laboratori, i per aquesta raó es recullen col·laboracions de cronologies variades. En el primer volum, dedicat a la ciutat romana de València, Tarradell (1962, 10-14) tracta l'estat de la qüestió de la recerca arqueològica a la ciutat i,

34. Intervenció en el Programa operatiu FEDER 2014-2020 «Intervención arqueológica en el Castellum del Tossal de La Cala», en la línia d'ajudes per a la protecció o recuperació del patrimoni cultural valencià.

35. Publicació que des del 1977 va rebre el nom de SAGVNTVM. *Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*. En l'actualitat tots els volums són accessibles en xarxa: <https://ojs.uv.es/index.php/saguntum>.

FIGURA 3. Miquel Tarradell al Tossal de la Cala (Benidorm, Alacant) (setembre 1956). Arxiu Fundació Universitària L'Alcúdia. Cedida per la doctora Feliciano Sala Sellés.

FIGURA 4. El Tossal de la Cala (Benidorm, Alacant) (anys cinquanta) (https://benidorm.org/fondos-feder/sites/default/files/styles/contenido_completo_art_culo/public/noticias/tossal.jpg?itok=TjVtxJeS).

FIGURA 5. El Tossal de la Cala des del sud (Benidorm, Alacant) (2005). Arxiu L. Soria Combadiera.

FIGURA 6. Restes consolidades del Tossal de la Cala (Benidorm, Alacant) (2020). Arxiu J. A. Ahuir.

FIGURA 7. Entrada al Tossal de la Cala (Benidorm, Alacant) (2020). Arxiu J. A. Ahuir.

evidentment, pren partit, amb una documentació exhaustiva, en la polèmica sobre l'existència d'una ciutat preromana coneguda com *Tyris*. Ja a la Universitat de Barcelona, el 1978 funda la revista *Fonaments. Prehistòria i Món Antic als Països Catalans*, amb una erràtica trajectòria per problemes de finançament.³⁶ Un dels senyals d'identitat d'aquesta nova aventura editorial era l'ús del català com a llengua oficial.

Una altra tasca de difusió, inèdita a la Universitat de València en aquells moments, va ser la convocatòria, el 1969, de la I Reunión de Historia de la Economía Antigua, amb un ampli marc temporal però que incloïa importants contribucions al món ibèric. Les actes varen ser publicades per l'editorial Vicens-Vives (Tarradell, 1968) en el volum 5 de *Papeles del Laboratorio de Arqueología* (1968), i les discussions, en un volum d'*Anales de la Universidad de Valencia* (1971). Aquesta iniciativa va tenir una segona edició, ja a Barcelona, l'any 1982 i amb una cronologia més acotada. Una part de les comunicacions es varen publicar en la revista *Pyrenae* (1985).

La divulgació no era una tasca de moda entre els historiadors i historiadores del moment. No obstant això, Tarradell publica articles en diaris, revistes de divulgació històrica i històries de caràcter general. Algunes col·laboracions mereixen unes paraules.

El 1961, l'Ateneu Mercantil de València va organitzar unes conferències per commemorar la fundació de la ciutat (2.100 anys) (Moróder, 1962, 7-8) (fig. 8). En aquest cicle participa amb una xarrada

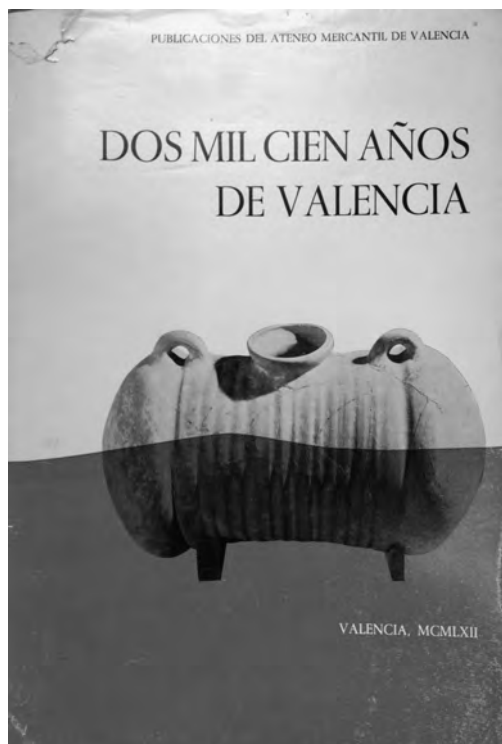

FIGURA 8. Coberta del llibre publicat per l'Ateneu Mercantil de València (1962).

36. Últim volum publicat el 2005.

sobre la fundació de València, en què continua defensant la romanitat de la ciutat; alhora, assenyala que els ibers formen part d'una de les civilitzacions més brillants d'Europa, darrere Grècia i Roma, a més de plantejar que els ibers estan per tot el País Valencià i que com a valencians podem sentir-nos orgullosos de ser els seus hereus (Tarradell, 1962, 133).

Edicions 62, una editorial que va iniciar el seu camí amb la publicació del llibre de Joan Fuster *Nosaltres, els valencians* (1962), decidí emprendre una història del País Valencià (1965). En el volum 1, Tarradell va escriure l'apartat «Prehistòria i Antiguitat». El capítol II, dedicat a «El món ibèric valencià» (Tarradell, 1965, 73-123), és una posada al dia del coneixement: antecedents, societat, cronologia, llengua i alfabet, economia i art. Curiosament, apunta un aspecte dels assentaments ibèrics que encara no hem pogut eliminar de l'imaginari popular: «També hi ha indicis que durant tota l'època ibèrica existí al País Valencià poblament dispers de plana, fins ara poc estudiat. Els escassos vestigis coneguts no donen per a gaire i si ho citem és només per tal d'evitar la falsa visió, prou corrent, que suposa que els ibers valencians només visqueren a poblats elevats» (Tarradell, 1965, 88).

Uns anys més tard publica el llibre de gran format *Arte Ibérico* (1968), que també va ser editat en anglès. Serà, doncs, la segona obra publicada en anglès sobre els ibers, atès que la primera va ser el llibre d'Antonio Arribas *The Iberians* (1964), editat un any abans que la versió castellana (Arribas, 1965).

Quant a l'escassa tasca divulgadora del moment, cal destacar també les dues contribucions seues sobre els ibers en el primer volum de la revista *Historia 16* (1976). En la primera, fa un breu repàs a la problemàtica dels orígens, cronologia, art, necròpolis i religiositat. En la segona, en col·laboració amb Núria Rafel i Núria Tarradell, tracta la societat i l'economia. En el mateix dossier participen José M. Blázquez, Juan Antonio Gaya Nuño i Antonio Manuel de Guadán.

Més enllà de la informació aportada, afortunadament molta ja superada, m'interessa destacar el comentari inicial sobre la falta de connexió entre els manuals escolars i els avenços de la recerca: «Mientras varias generaciones en escuelas e institutos se veían obligados a aprender el famoso y desacreditado tópico “los celtas entraron por el norte, los iberos por el sur y de la fusión de ambos, en el centro peninsular, surgieron los celtíberos”, la investigación sobre los iberos avanzaba a grandes pasos y se alcanzaban las primeras bases científicas de su conocimiento... una muestra más del desfase... entre los resultados de la investigación y la visión que se ofrece en la historia de consumo, ya sea escolar o de divulgación» (Tarradell, 1976, 84). Aquest desfasament, malgrat els esforços divulgadors d'investigadors i museus, no acaba de calar en els manuals i llibres de divulgació, com s'ha demostrat recentment (Vizcaíno, 2018). És clar que alguna cosa no fem bé.

I LES CERÀMIQUES IBÈRIQUES

Tarradell no va escriure molts treballs sobre les ceràmiques ibèriques, però era un tema que li preocupava com a investigador encara que sembla una contradicció.

El seu primer treball sobre aquesta ceràmica el publica el 1951 en el VI Congreso de Arqueología del Sureste celebrat a Alcoi un any abans. Es tracta de ceràmiques amb decoracions geomètrica i vegetal trobades en un abocador de Tamuda, que data del segle I aC per absència de *terra sigillata*, ceràmiques gregues i itàliques; a més, les considera de procedència andalusa (Tarradell, 1951, 188).

Hauran de passar més de deu anys per a trobar una nova publicació sobre ceràmica ibèrica. Serà al IX Congreso Nacional de Arqueología (Tarradell, 1966), en què, amb una comunicació curta, sol·licita col·laboració a tots els col·legues per a fer un catàleg sobre ceràmica ibèrica: demana una part gràfica

adequada en les publicacions, elaborar un sistema de famílies de formes, formes que podrien subdividir-se en variants, i proposa enviar un esborrany a totes les persones interessades per a la seua discussió. Pareix evident que la proposta no va anar molt lluny, però d'aquest interès varen sorgir la memòria de llicenciatura i la tesi doctoral de Carmen Aranegui (1968 i 1972), estudis publicats i ampliat en diversos treballs per la mateixa autora, a més de les memòries de llicenciatura d'altre alumnat (fig. 9).

La seua perseverança queda constatada també en la contraportada de la revista *Papeles del Laboratorio de Arqueología*, en què s'anuncia des del número 1 la publicació d'*Avance al catálogo de formas de la cerámica ibérica* (M. Tarradell) i *Contribución al estudio de la cerámica ibérica de la provincia de Albacete* (Desamparados Masiá); en el número 10 (1970) només queda publicitat el treball de M. Tarradell i s'anuncia el de C. Aranegui.

I deixo per al final el que ha sigut per a mi l'article més enriquidor sobre ceràmiques ibèriques. Està escrit a quatre mans, entre Miquel Tarradell i Enric Sanmartí (1980), i en francès. Personalment, em va obrir els ulls sobre l'aparent uniformitat de la ceràmica ibèrica i el fet de començar a valorar altres produccions de circulació més restringida. Com varen escriure, «cette céramique n'a cessé d'évoluer le long des six siècles pendant lesquels elle a été fabriquée, cette évolution concernant non seulement les formes, mai aussi les décors peints qui sont en relation avec elles en fonction non seulement de la chronologie mais aussi de la géographie» (Tarradell i Sanmartí, 1980, 312).

I sobre aquestes problemàtiques hem avançat prou però seguim treballant.

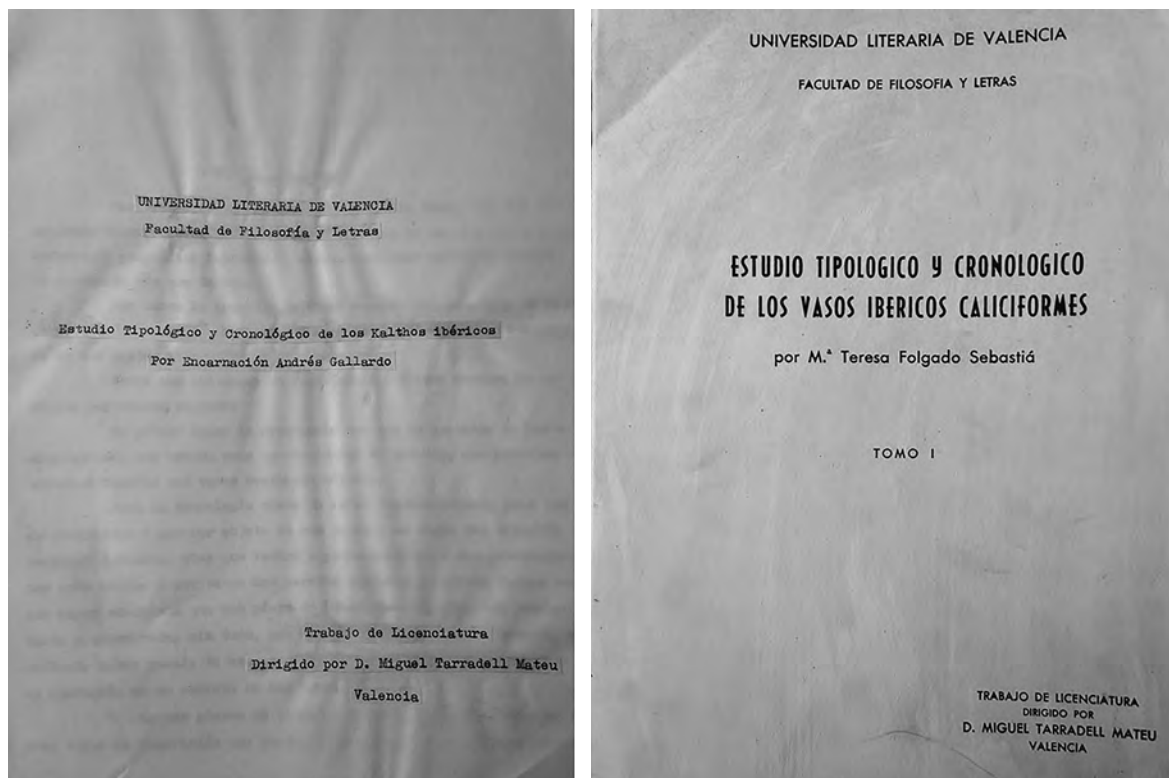

FIGURA 9. Portada de dues memòries de llicenciatura sobre ceràmica ibèrica dirigides pel professor M. Tarradell a la Universitat de València. Arxiu del Departament de Prehistòria, Arqueologia i Història Antiga de la Universitat de València.

COLOFÓ: EL SEU COMPROMÍS INTEL·LECTUAL

Miquel Tarradell va ser una persona compromesa intel·lectualment amb la cultura i la llibertat. És un aspecte de la seua trajectòria que tothom destaca i aprecia des de la seua arribada a la Universitat de València (Martín Ávila, 1995; Sanmartí Grego, 2020; i aquest volum d'homenatge), per la qual cosa tan sols voldria senyalar un dels temes pels quals encara estem lluitant. Al pròleg de la seua obra *El País Valenciano del Neolítico a la Iberización. Ensayo de síntesis* (1962-1963, 11-12) rebutja l'ús de la denominació *Levante* i defensa la utilització d'una denominació que, si durant uns anys va estar a punt de tenir un ús normalitzat, ara mateix sembla quasi penalitzada: «Ya es hora de eliminar sistemáticamente la palabra *Levante* no sólo porque para los europeos nacidos en las riberas occidentales de nuestro mar Levante será siempre, por una centenaria tradición, el Mediterráneo oriental, sino por su imprecisión y vaguedad... lo más idóneo es volver a una denominación, tradicional y justa, la de *País Valenciano*, que ya emplearon los sólidos eruditos del siglo XVIII y que vemos usado cada vez con mayor éxito por escritores diversos».

Seixanta anys després la denominació oficial és *Comunitat Valenciana*, però l'oficiosa continua sent *Levante*!

BIBLIOGRAFIA

- ARANEGUI GASCÓ, Carmen (1968). *Las cerámicas grises de tipo ampuritano de la Región Valenciana*. Memòria de llicenciatura. Universitat de València.
- ARANEGUI GASCÓ, Carmen (1972). *La cerámica ibérica de la región valenciana*. Tesi doctoral. Universitat de València.
- ARANEGUI GASCÓ, Carmen (2018). *La Dama de Elche. Dónde, cuándo y por qué*. Madrid: Marcial Pons (Historia).
- ARRIBAS PALAU, Antonio (1964). *The Iberians*. Londres: Thames and Hudson (Ancient People and Places).
- ARRIBAS PALAU, Antonio (1965). *Los Iberos*. Barcelona: AYMÁ.
- LLOBREGAT CONESA, Enrique A. (1972). *Contestania Ibérica*. Alacant: Instituto de Estudios Alicantinos Juan Gil-Albert.
- MARTÍN ÁVILA, Gabriela (1995). «Miquel Tarradell en Valencia». *SAGVNTVM-PLAV*, 28, p. 13-20.
- MATA PARREÑO, Consuelo (1991). *Los Villares (Caudete de las Fuentes, Valencia): origen y evolución de la Cultura Ibérica*. València: Diputación de Valencia (Serie de Trabajos Varios, 88).
- MATA PARREÑO, Consuelo (2019). *De Kelin a Los Villares (Caudete de las Fuentes, Valencia)*. *Nacimiento y decadencia de una ciudad ibera*. València: Diputación de Valencia (Serie de Trabajos Varios, 122).
- MORÓDER MOLINA, Roberto (1962). «Introducción». A: *Dos mil cien años de Valencia*. València: Ate-neo Mercantil, p. 7-8.
- PLA BALLESTER, Enrique (1962). «Nota preliminar sobre Los Villares (Caudete de las Fuentes, Valencia)». Saragossa: VII Congreso Nacional de Arqueología Barcelona 1960, p. 233-239.
- PLA BALLESTER, Enrique (1980). *Los Villares (Caudete de las Fuentes)*. València: Diputación de Valencia (Serie de Trabajos Varios, 68).
- RONDA FEMENÍA, Ana M. (2018). *L'Alcúdia de Alejandro Ramos Folqués. Contextos arqueológicos y humanos en el yacimiento de la Dama de Elche*. Alacant: Universidad de Alicante (Serie Arqueología).

- SALA SELLÉS, Feliciana; MORATALLA JÁVEGA, Jesús; ABAD CASAL, Lorenzo (2014). «Los fortines de la costa septentrional alicantina: una red de vigilancia de la navegación». A: SALA SELLÉS, Feliciana; MORATALLA JÁVEGA, Jesús (editors). *Las guerras civiles romanas en Hispania. Una revisión histórica desde la Contestania*. Alacant: Universitat d'Alacant i MARQ, p. 79-89.
- SANMARTÍ GREGO, Joan (2020). «En el centenari del naixement de Miquel Tarradell i Mateu: un arqueòleg al servei dels Països Catalans». *Auriga*, 102, p. 4-13.
- TARRADELL-FONT, Núria (1993). «Bibliografia Bàsica». A: PADRÓ, Josep; PREVOSTI, Marta; ROCA, Mercé; SANMARTÍ, Joan (editors). *Homenatge a Miquel Tarradell*. Barcelona: Curial, p. IX-XXIII.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1971). *Actas de la I Reunión de Historia de la Economía Antigua de la Península Ibérica*. València: Universidad de Valencia (Anales de la Universidad de Valencia).
- VIZCAÍNO ESTEVAN, Tono (2018). *A la recerca dels orígens. El passat iber en l'imaginari col·lectiu valencià*. València: Institució Alfons el Magnànim.

ANNEX. BIBLIOGRAFIA SOBRE ELS IBERS DE MIQUEL TARRADELL I MATEU

- TARRADELL I MATEU, Miquel (1945-1946). «Un poblado ibérico inédito en la Costa Brava». *Ampurias*, VII-VIII, p. 354.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1951). «Cerámica de tipo ibérico en Marruecos». A: *VI Congreso Arqueológico del SE (Alcoi, 1950)*. Cartagena, p. 185-189.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1961). «Ensayo de estratigrafía comparada y cronología de los poblados ibéricos valencianos». *Saitabi*, XI, p. 3-20.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1962a). «Grafito greco-ibérico de la comarca de Alcoy sobre campaniense». *Rivista di Studi Liguri*, XXXIV, p. 355.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1962b). «La fundación de Valencia». A: *Dos mil cien años de Valencia*. València: Publicaciones del Ateneo Mercantil de Valencia, p. 131-144.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1962c). «Valencia, ciudad romana: estado actual de los problemas». *Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, 1, p. 5-34.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1962-1963). *El País Valenciano del Neolítico a la Iberización. Ensayo de síntesis*. València: Universidad de Valencia (Anales de la Universidad de Valencia).
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1965a). «Enterramientos infantiles en el interior de habitaciones ibéricas». *Pyrenae*, 1, p. 174-175.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1965b). «Prehistòria i Antiguitat». A: *Història del País Valencià*. Barcelona: Edicions 62, vol. 1, p. 63-111.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1966). «Ensayo de catálogo de formas de la cerámica ibérica». *IX Congreso Nacional de Arqueología (Valladolid, 1965)*. Saragossa, p. 277-279.
- TARRADELL I MATEU, Miquel; LLOBREGAT CONESA, Enric A. (1969). «Avance de los resultados de las excavaciones en el Tossal de Manises, Alicante, de agosto a noviembre de 1966». *Noticario Arqueológico Hispánico*, X-XI i XII, 1966-1968, p. 141-146.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1968a). *Arte ibérico*. Barcelona: Polígrafa.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (dir.) (1968b). *Estudios de Economía Antigua de la Península Ibérica*. Barcelona: Vicens Vives.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1968c). «La supuesta colonia griega de Hemeroskopeion: estudio arqueológico de la zona de Denia-Jávea. Prólogo». *Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, 3, p. 3-5.

- TARRADELL I MATEU, Miquel (1969). «Noticias de las recientes excavaciones de la Universidad de Valencia». A: *X Congreso Nacional de Arqueología (Mahón 1967)*. Saragossa, p. 183-186.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1970). «Nuevo plomo greco-ibérico de La Serreta de Alcoy (campana de 1968)». A: *XI Congreso Nacional de Arqueología (Mérida, 1969)*. Saragossa, p. 477-482.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1974). «Cuevas sagradas o cuevas-santuario: un aspecto poco valorado de la religión ibérica». *Memoria, 1973, Instituto de Arqueología y Prehistoria*, p. 25-40.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1976). «Los Iberos, hoy». *Historia 16*, 1, p. 84-88.
- TARRADELL I MATEU, Miquel; RAFEL FONTANALS, Núria; TARRADELL-FONT, Núria (1976). «Sociedad y economía ibera». *Historia 16*, 1, p. 99-109.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1977). «El arte de los iberos: escultura y pintura». *Investigación y Ciencia*, 5, p. 79-88.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1980). «Santuaris ibèrics i ibero-romans a "llocs alts"». *Memòria 1979, Institut d'Arqueologia i Prehistòria*, p. 35-45.
- TARRADELL I MATEU, Miquel; SANMARTÍ GREGO, Enric (1980). «L'état actuel des études sur la céramique ibérique». *Annales Littéraires de l'Université de Besançon*, p. 303-330.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1985). «El poblat ibèric del Tossal de la Cala de Benidorm. Notes d'excavació». *Fonaments*, 5, p. 113-128.
- TARRADELL I MATEU, Miquel (1986). «Las cecas ibéricas ¿economía o política?». A: *Estudios en Homenaje a A. Beltrán*. Saragossa, p. 915-917.
- TUÑÓN DE LARA, Manuel; TARRADELL I MATEU, Miquel; MANGAS MANJARRÉS, Julio (1980). «Introducción. Primeras culturas e Hispania romana». A: TUÑÓN DE LARA, Manuel (dir.). *Historia de España*. Barcelona: Labor, vol. 1.

Homenatge a Miquel Tarradell (1920-1995) en ocasió del centenari del seu naixement

Miquel Tarradell (1920-1995) fou un dels grans intel·lectuals catalans del segle xx. Home de caràcter polifacètic, feu grans contribucions al coneixement del passat a través de l'arqueologia —va ser catedràtic d'Arqueologia, Epigrafia i Numismàtica a les universitats de València (1956-1970) i de Barcelona (1970-1988), a més de director del Servei d'Excavacions del Protectorat espanyol al Marroc i del Museu de Tetuan (1948-1956)—, però també fou un escriptor reconegut amb el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1977), i un lluitador incansable per la normalització de la llengua i la cultura catalanes en tot el seu àmbit territorial, els Països Catalans, denominació que va contribuir a popularitzar i difondre. En reconeixement a tota la seva activitat científica i civiocultural, la Generalitat de Catalunya li va atorgar la Creu de Sant Jordi l'any 1982.

El centenari del naixement de Miquel Tarradell constitueix un motiu excel·lent per recordar i homenajar la seva figura, però també per completar-ne el coneixement. En efecte, tot i que ja ha estat glossada en treballs diversos —sovint, però no únicament, pels seus alumnes valencians i barcelonins—, molts aspectes de la seva obra i de la seva personalitat mereixen encara una anàlisi original i profunda, que és el que es presenta a la primera part d'aquest volum amb una sèrie de «retrats per a una biografia», títol que, com podrà observar el lector atent, no és ni casual ni original.

També calia avançar en la publicació de l'obra inèdita de Miquel Tarradell. En aquest cas, i tenint en compte les limitacions d'espai i de format, s'ha considerat d'interès prioritari donar a conèixer les memòries inèdites del nostre personatge. Són inacabades, cal advertir-ho, però, entre altres aspectes, constitueixen el retrat magistral d'un barri —la Barceloneta d'abans de la guerra de 1936-1939— del qual no queda res amb la fesomia social i cultural que es descriu en aquest text, i també aporten una visió original i impactant de la misèria —no només material— en què es vivia a la Zamora de l'any 1939, on Miquel Tarradell feu el servei militar. Aquestes «Memòries del meu temps», juntament amb el text biogràfic de Tarradell sobre Pere Bosch Gimpera, que va ser en gran part reproduït per Josep Pla en el seu «Homenot» sobre el fundador de l'escola d'arqueologia catalana, permeten valorar en la justa mesura un talent literari extraordinari.

Finalment, s'han reproduït les contribucions de Miquel Tarradell a la revista clandestina *Ariel* (1946-1953), de la qual fou cofundador, on es manifesta novament la seva vocació literària, però també —i encara més— l'amplitud dels seus coneixements i dels seus interessos intel·lectuals.

